

Anita Kulawiak

Uniwersytet Łódzki, Polska ■ University of Lodz, Poland

Pozarolnicza działalność gospodarcza a rozwój społeczno-gospodarczy gmin wiejskich województwa łódzkiego

Non-agricultural economic and the social-economic development of rural communes in the Lodzkie Voivodship (Poland)

Streszczenie: Głównym celem opracowania jest próba określenia relacji, która zachodzi między rozwojem pozarolniczej działalności gospodarczej a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarze wybranych gmin wiejskich województwa łódzkiego. W pierwszej części artykułu zbadano poziom rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w wybranych gminach wiejskich w 2018 roku na podstawie sześciu wybranych cech. W części drugiej określono wskaźnik przedsiębiorczości rozumiany jako liczba podmiotów prywatnych na tysiąc osób w wieku produkcyjnym. Wykorzystano do tego celu średnią obrazującą liczbę podmiotów prywatnych w poszczególnych gminach wiejskich za lata 2014–2018. Ostatnim etapem było prześledzenie związku, który zachodzi między poziomem rozwoju wybranych gmin wiejskich a poziomem przedsiębiorczości. W pracy odwołano się głównie do metod matematyczno-statystycznych (wskaźnik syntetyczny Perkala oraz wskaźniki korelacji Pearsona), a materiał źródłowy pozyskano z oficjalnej statystyki GUS (Bank Danych Lokalnych). Wyboru gmin dokonano w sposób celowy; wybrano te gminy, które w latach 2008–2013 w badaniach A. Suliborskiego i J. Tomczyk (2016) wykazały największe i najmniejsze zmiany w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Przeprowadzona analiza ujawniła, że poziom rozwoju przedsiębiorczości na badanym obszarze tylko w niewielkim stopniu jest skorelowany z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów. Badania wprawdzie potwierdziły tę zależność, ale uzyskana wielkość była bardzo mała i nieistotna statystycznie. Uzyskane wyniki dowodzą zatem, że rozwój przedsiębiorczości jest bardzo złożony i źródeł jego fenomenu należy upatrywać w różnych czynnikach.

Abstract: The main objective of the study is to try to determine the relationship between the development of non-agricultural economic activity and the level of socio-economic development in the area of selected rural communes of the Łódź Voivodeship (Poland). The first part of the article examines the level of development of non-agricultural economic activity in selected rural communes in 2018 based on 6 selected features. In the second part, the entrepreneurship index was defined as the number of private entities per 1000 people of working age. For this purpose, the average showing the number of private entities in individual rural communes for the years 2014–2018 was used. The last stage was to trace the relationship between the level of development of selected rural communes and the level of entrepreneurship. The paper

mainly refers to mathematical and statistical methods (Synthetic Calico index and Pearson correlation indicators), and the source material was obtained from the official statistics of the Central Statistical Office (Local Data Bank). The selection of municipalities was made in a deliberate way, selecting those which in the years 2008–2013 in the research of A. Suliborski and J. Tomczyk (2016) showed the largest and smallest changes in the level of socio-economic development. The analysis revealed that the level of entrepreneurial development in the studied area is only slightly correlated with the level of socio-economic development of the areas. Although studies have confirmed this relationship, the obtained size is very small and statistically insignificant. Therefore, the obtained results prove that the development of entrepreneurship is very complex and the sources of its phenomenon should be seen in various factors.

Słowa kluczowe: gminy wiejskie; przedsiębiorczość; przedsiębiorczość wiejska; rozwój społeczno-gospodarczy; województwo łódzkie

Keywords: entrepreneurship; Lodz Voivodeship; rural communes; rural entrepreneurship; social and economic development

Otrzymano: 29 listopada 2021

Received: 29 November 2021

Zaakceptowano: 24 marca 2022

Accepted: 24 March 2022

Sugerowana cytacja/Suggested citation:

Kulawiak, A. (2022). Pozarolnicza działalność gospodarcza a rozwój społeczno-gospodarczy gmin wiejskich województwa łódzkiego. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 18(1), 64–78. <https://doi.org/10.24917/20833296.181.6>

Wstęp

W dobie intensywnych zmian strukturalnych ważną rolę w aktywizacji obszarów wiejskich przypisuje się zjawisku przedsiębiorczości. Wyniki badań naukowych, prowadzonych zarówno na gruncie geografii, jak i innych dyscyplin naukowych (m.in. ekonomii, socjologii) jasno wskazują, że przedsiębiorczość niezależnie od sposobu jej definiowania – czy to w ujęciu atrybutywnym (cecha ludzka, wrodzona lub nauczona predyspozycja), czy też procesualnym (zakładanie i prowadzenie własnego biznesu) jest kluczową determinantą wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. W literaturze naukowej często podkreśla się jej istotną rolę w indukowaniu rozwoju obszarów wiejskich (Bański, 2003; Dinis, 2006; Kamińska, 2011; Kopacz-Wyrwał, 2015, 2017; Pato, Teixeira, 2016, 2018) oraz w likwidowaniu kryzysu, bezrobocia i ubóstwa na wsi (Labrianidis, 2006; Pato, 2020). O silnym wpływie tego zjawiska na rozwój obszarów wiejskich świadczy też fakt uznania przedsiębiorczości za kluczowy komponent polityki regionalnej UE (Strano i in., 2012).

W związku z powyższym w literaturze naukowej dużo miejsca poświęca się czynnikom warunkującym rozwój przedsiębiorczości wiejskiej. Zwraca się uwagę m.in. na warunki otoczenia, czyli naturalny, prawny i gospodarczy kontekst środowiska, w którym zachodzi proces przedsiębiorczy, oraz na kapitał ludzki i społeczny (Bański, 2015; Duczkowska-Małysz, 1994; Śleszyński, 2003; Wójcik, 2004). Ten ostatni jest szczególnie pożądanym, gdyż w największym stopniu przyczynia się do dynamizowania lub spowalniania wszelkich procesów gospodarczych. W wielu opracowaniach można także spotkać się ze stwierdzeniem, że zachowania przedsiębiorcze warunkowane są poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Warto jednak zauważyć, że choć stwierdzenie to dość często pojawia się

w opracowaniach naukowych, to jednak niewiele jest prac, w których podjęto próbę empirycznego zweryfikowania tej relacji. Ponadto, dotychczas nie podjęto również próby określenia takiego związku w odniesieniu do środowiska wiejskiego. Współczesne badania dotyczące rozwoju obszarów wiejskich, w tym w kontekście zachowań przedsiębiorczych, koncentrują się głównie na trzech zasadniczych problemach: wielofunkcyjnego rozwoju wsi i obszarów wiejskich (Kiniorska, Wrońska-Kiczor, 2016; Kłodziński, 2014; Pałka-Łebek, 2017), uwarunkowaniach sprzyjających lub utrudniających zakładanie i prowadzenie własnej firmy na obszarach wiejskich (Bański, 2015; Czarnecki, Heffner, 2003; Kamińska, 2004, 2011; Kiniorska, Wrońska-Kiczor, 2016; Kłodziński, 1998; Rudnicki, Biczkowski, 2004) oraz na różnicowaniu struktury przestrzennej rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej (Bański, 2003, 2016; Kopacz-Wyrwał, 2015, 2017; Rudnicki, Biczkowski, 2004; Wójcik, 2016).

W świetle powyższych uwag w artykule podjęto problem empirycznej weryfikacji związku, który zachodzi między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich województwa łódzkiego a poziomem przedsiębiorczości. Głównym celem badania była próba określenia roli sytuacji społeczno-gospodarczej gmin wiejskich w rozwoju podmiotów sektora prywatnego. Zrealizowanie tego celu wymagało wypełnienia trzech celów szczegółowych:

1. określenia przestrzennego zróżnicowania stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarze wybranych gmin wiejskich województwa łódzkiego,
2. zidentyfikowania poziomu rozwoju przedsiębiorczości w wybranych obszarach,
3. określenia związku między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego a poziomem rozwoju indywidualnej przedsiębiorczości identyfikowanej w ujęciu procesualnym.

Metody, materiały źródłowe i obszar badań

Realizacja celu badawczego wymagała skorzystania przede wszystkim z metody matematyczno-statystycznej oraz wtórnego materiału źródłowego pochodzącego z oficjalnej statystyki krajowej.

Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich oraz wskaźnik przedsiębiorczości określono na podstawie materiału statystycznego pochodzącego z Banku Danych Lokalnych GUS. Do identyfikacji poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich wykorzystano powszechnie stosowaną na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej metodę standaryzacji zmiennych, którą jest wskaźnik syntetyczny Perkala, wyrażony wzorem (Runge, 2007):

$$Z_{ij} = \frac{1}{p} \sum_{j=1}^1 z_{ij}$$

gdzie:

z_{ij} – zestandaryzowana wielkość wskaźnika cząstkowego j dla obiektu i

p – liczba wskaźników cząstkowych.

Zastosowanie wskaźnika syntetycznego wymagało w pierwszej kolejności standaryzacji wartości wskaźników opisujących natężenie poszczególnych cech w badanych gminach. Standaryzację cech mających postać stymulant przeprowadzono wg wzoru:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{S_j}$$

gdzie:

Y_{ij} – standaryzowana wartość j-tej cechy dla i-tego obiektu,

x_{ij} – wartość j-tej cechy dla i-tego obiektu,

$\bar{x}$ – średnia arytmetyczna wartości j-tej cechy,

S_j – odchylenie standardowe wartości j-tej cechy.

Natomiast dla destymulant wykorzystano wzór:

$$y_{lj} = \frac{\bar{x} - x_{lj}}{S_j}$$

Ocenę poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich przeprowadzono dla roku 2018 i na podstawie zbioru 6 różnych zmiennych, którymi były:

1. udział pracujących w ogólnej liczbie ludności,
2. udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności ogółem,
3. przeciętna liczba osób przypadających na 1 mieszkanie,
4. dochód gminy na 1 mieszkańca,
5. wydatki gminy na 1 mieszkańca,
6. udział wydatków na inwestycje w dochodach gmin ogółem.

Podczas wykorzystywania rozkładu wartości wskaźnika syntetycznego Perkala (Zij) uporządkowano liniowo wybrane do badań gminy wiejskie (ustalono rangę tych gmin), a następnie przeprowadzono klasyfikację prowadzącą do wyodrębnienia klas jednostek przestrzennych o zbliżonym poziomie rozwoju wartości danego wskaźnika. Podziału zbioru gmin na względnie jednorodne klasy dokonano w sposób subiektywny, z uwzględnieniem stopnia zróżnicowania wartości tego wskaźnika. Metoda ta pozwoliła na wyodrębnienie trzech klas gmin: o wysokim, średnim i niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego.

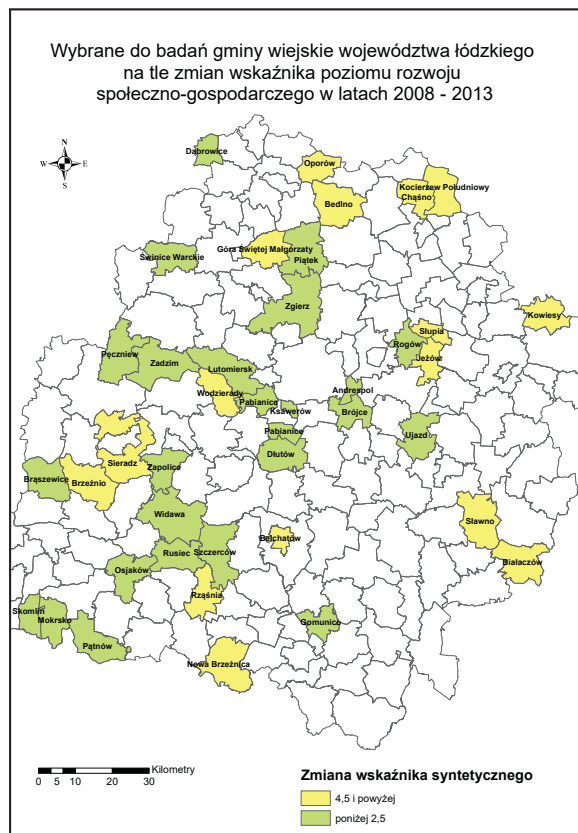
Z kolei poziom przedsiębiorczości oceniono na podstawie wskaźnika przedsiębiorczości. Jest to jeden z podstawowych wskaźników określających aktywność gospodarczą ludności danego obszaru, obrazujący liczbę podmiotów gospodarczych w danej jednostce terytorialnej na tysiąc osób w wieku produkcyjnym. W celu uniknięcia zjawiska przypadkowości wskaźnik ten wyliczono na podstawie średniej z czterech lat: 2014–2018. W badaniach pod uwagę wzięto jedynie podmioty gospodarcze sektora prywatnego, zarejestrowane w rejestrze REGON.

Siłę związku między tymi dwoma zjawiskami obliczono za pomocą wskaźnika korelacji Pearsona, a także, w celu zweryfikowania otrzymanego wyniku, wykorzystano równanie regresji.

Do analizy założonego problemu wybrano w sposób celowy 40 gmin wiejskich położonych na obszarze województwa łódzkiego, które ponadto w latach 2008–2013 odznaczały się skrajnym tempem zmian poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego (Suliborski, Tomczyk, 2016) (ryc. 1).

Gminy, których tempo rozwoju było w tym okresie najwyższe (pow. 4,5), w większości zlokalizowane są w części północnej, wschodniej i południowo-wschodniej województwa,

Rycina 1. Wybrane do badań gminy wiejskie województwa łódzkiego na tle zmian wskaźnika poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w latach 2008–2013

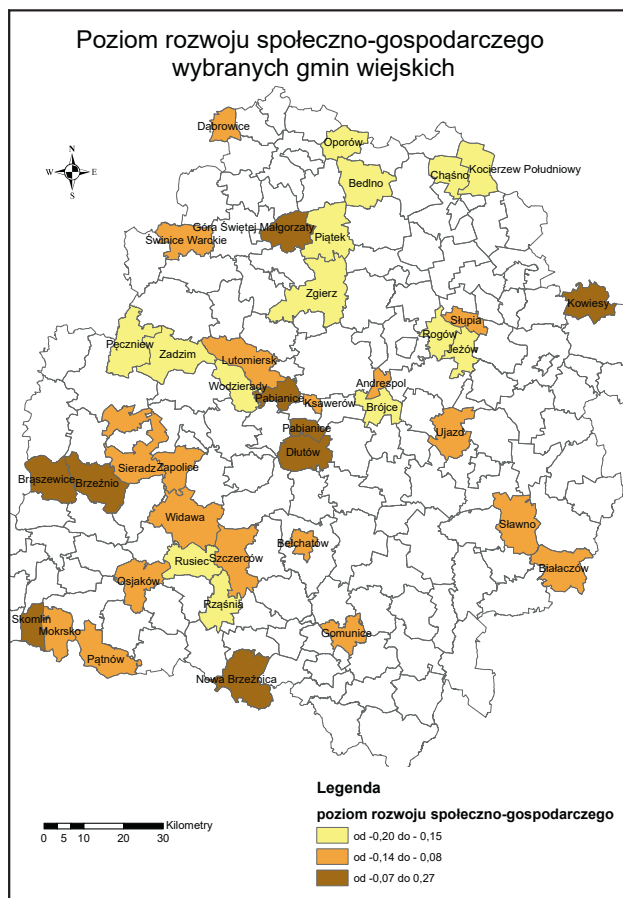
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Suliborski, Tomczyk (2016)

zaś te o wskaźniku najniższym (pon. 2,5) skoncentrowane są w części zachodniej. Tak różnorodne tempo rozwoju gmin wiejskich województwa łódzkiego jest konsekwencją zróżnicowanych w ramach regionu warunków przyrodniczych środowiska, ekspansji osadnictwa oraz działalności gospodarczej człowieka (Suliborski, Tomczyk, 2016). Obszary cechujące się w latach 2008–2013 niskim współczynnikiem zmian należą do obszarów zdominowanych przez użytki rolne, o słabej lub średniej jakości gleb lub też o znacznym udziale kompleksów leśnych (gminy położone w dolinie Neru i Warty). Prowadzona tam gospodarka rolna zaspakaja zatem jedynie lokalne potrzeby mieszkańców. Tereny o wysokim współczynniku zmienności wyróżniają z kolei z jednej strony bardzo dobre warunki glebowe (tereny położone na północy, w powiecie kutnowskim, łowickim, łęczyckim), z drugiej zaś nagromadzenie bogactw naturalnych (węgiel brunatny), stanowiących o ich zróżnicowanej strukturze funkcjonalnej (powiat bełchatowski). Z uwagi na skrajne wartości zmian w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego gminy te były punktem wyjścia do dalszych rozważań.

Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich w 2018 r. – wyniki badań

Analizując wartość syntetycznego wskaźnika poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, można zauważyć jego stosunkowo małe zróżnicowanie przestrzenne na obszarze wybranych gmin wiejskich (ryc. 2). W świetle przyjętych mierników w 2018 r. wahał się on od 0,27 (Słupia) do -0,20 (Gomunice), przy średniej wartości (-0,11). Rozpiętość wynosiła zatem 0,47. Warto dodać, że w badanym okresie tylko dwie gminy (Słupia i Rząśnia) odnotowały dodatni poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. W pozostałych przypadkach był on wyraźnie ujemny, co świadczy o bardzo powolnym tempie ich rozwoju. Przyjmując za kryterium wartość powyższego wskaźnika, wybrane do badań gminy wiejskie zaklasyfikowano, jak już wspomniano, do trzech grup: o niskim, średnim i wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (tab. 1).

Rycina 2. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich województwa łódzkiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Tabela 1. Syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich województwa łódzkiego (2018 r.)

Potencjał społeczno-gospodarczy wybranych gmin wiejskich	Średnia	Gminy wiejskie	
		liczba	struktura
Niski (–0,2; –0,15)	–0,16	14	35
Średni (–0,14; –0,08)	–0,11	18	45
Wysoki (–0,07; 0,27)	0,03	8	20
Razem	–0,11	40	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W 2018 r. w grupie badanych gmin wiejskich wyraźnie dominowały gminy charakteryzujące się średnim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, które łącznie stanowiły nieznacznie ponad 50% ich ogólnej liczby. Cechuje je wyspowe rozmieszczenie z tendencją do koncentracji w części południowo-wschodniej regionu. Występują one głównie w sąsiedztwie najlepiej rozwijających się gmin wiejskich w regionie łódzkim i są przykładem drenażu ludności do miejsc o lepszym poziomie rozwoju. W większości cechuje je bowiem ujemne saldo migracji oraz niższy poziom wykształcenia ludności.

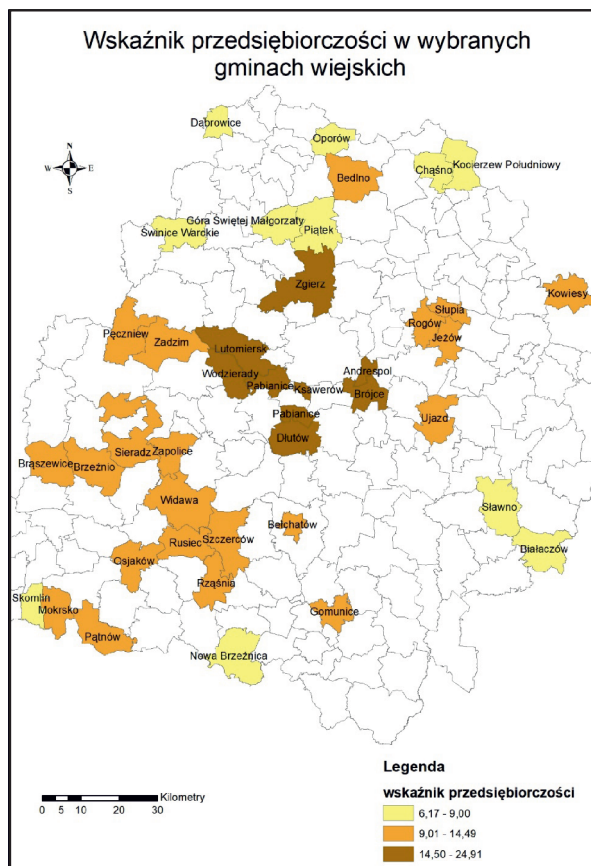
Gminy o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego stanowiły 35% ogólnej liczby gmin. Najniższe wartości wskaźnika syntetycznego odnotowano w gminach Jeżów, Kocierzew Południowy, Pęczniew, Wodzierady, Oporów. W zdecydowanej większości grupę tę tworzą gminy niewyróżniające się pod względem geograficznym ze swego otoczenia – położone w sąsiedztwie większych jednostek osadniczych, które to stanowią dla nich głównie zaplecze mieszkaniowe. Są to gminy, które przede wszystkim cechuje wysoki poziom bezrobocia oraz niski odsetek osób z wykształceniem wyższym, a także słabe zróżnicowanie ich struktury funkcjonalnej. Dominują one głównie w części północnej i środkowo-zachodniej województwa. Ich ogólnie słaby poziom rozwoju społeczno-gospodarczego jest konsekwencją słabych warunków glebowych, dużego udziału powierzchni leśnych oraz położenia na peryferiach w stosunku do obszarów o silnie rozwiniętych tradycjach przemysłowych.

Najwyższy poziom wskaźnika osiągnęło zaledwie pięć gmin, co stanowiło nieznacznie ponad 12% ich ogólnej liczby. Występują one głównie w części południowej województwa oraz w mniejszym stopniu w części zachodniej. Jest to obszar bardziej zasobny w surowce mineralne i odznaczający się atrakcyjnym środowiskiem naturalnym związanym z doliną rzek Warty i Widawki o dobrze rozwiniętych funkcjach turystyczno-rekreacyjnych. Ponadto, część spośród tych gmin położona jest także w obszarze nazywanym „zagłębiem ziemniaczanym regionu” (Koter i in., 2002). Poza wymienionymi, najwyższym wskaźnikiem syntetycznym charakteryzują się także gminy położone w strefie podmiejskiej Łodzi, co rzutuje na ich zróżnicowany charakter funkcjonalny. Gminy te wyróżnia także korzystna sytuacja demograficzna wyrażona dodatnim saldem migracji, wysokim odsetkiem pracujących oraz niskim poziomem bezrobocia. Na tle pozostałych gmin wiejskich województwa łódzkiego są one najlepiej rozwinięte gospodarczo i śmiało można stwierdzić, że stanowią przykład gmin, które zmierzają w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju.

Poziom przedsiębiorczości w wybranych gminach wiejskich – wyniki badań

Analiza wskaźnika przedsiębiorczości, w przeciwieństwie do analizy wskaźnika syntetycznego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, ujawniła znaczne zróżnicowanie przestrzenne w obrębie badanych gmin wiejskich. Wyliczona dla czterech lat średnia wartość tego wskaźnika wahała się bowiem w przedziale od nieznacznie ponad 6 podmiotów prywatnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym (Białaczów) do blisko 25 podmiotów prywatnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym (Ksawerów). Rozpiętość wynosiła zatem 19 podmiotów prywatnych przy średniej wartości blisko 12. Przyjmując za kryterium wartość tego wskaźnika, wyróżniono 3 klasy gmin – gminy o wysokim, średnim i niskim poziomie przedsiębiorczości (ryc. 3). Ich klasyfikacji ponownie dokonano w sposób subiektywny, na podstawie stopnia zróżnicowania tego wskaźnika (tab. 2).

Rycina 3. Wskaźnik przedsiębiorczości w wybranych gminach wiejskich województwa łódzkiego (średnia z lat 2014–2018)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL (GUS)

Tabela 2. Wskaźnik przedsiębiorczości na obszarze wybranych gmin województwa łódzkiego

Wskaźnik przedsiębiorczości	Średnia	Gminy wiejskie	
		liczba	struktura
Niski (6,17; 9,00)	7,83	11	27,50
Średni (9,01; 14,49)	11,35	21	52,50
Wysoki (14,50; 24,91)	18,26	8	20,00
Razem	11,76	40	100,00

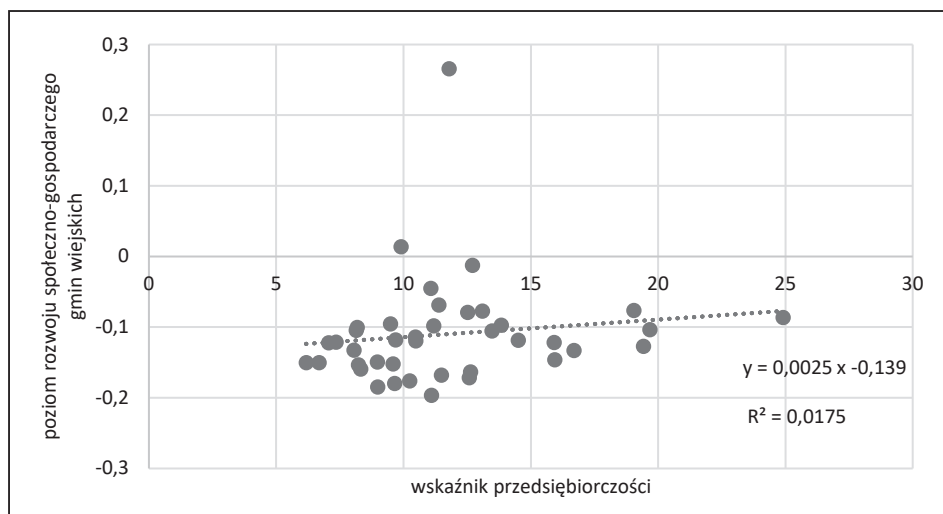
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS (średnia z lat 2014–2018)

Analiza ryciny 3 ujawniła także jeszcze inne prawidłowości. Po pierwsze, najwięcej gmin (21), podobnie jak w przypadku rozwoju społeczno-gospodarczego, charakteryzuje się średnim poziomem przedsiębiorczości, tj. między 9 a 13. Po drugie, wielkość wskaźnika przedsiębiorczości wykazuje dość regularne rozmieszczenie, gdyż maleje wraz z odległością od stolicy regionu – Łodzi. Zdecydowanie najwyższe wartości wskaźnik ten osiągnął bowiem w gminach wiejskich, które położone są najbliżej stolicy województwa i otaczają ją pierścieniem z tendencją do koncentracji w części zachodniej regionu. Należą do nich gminy: Ksawerów, Zgierz, Pabianice, Andrespol – we wszystkich z nich wskaźnik ten wahał się od 24 do 16 podmiotów prywatnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym i była to wartość przekraczająca średnią dla wszystkich badanych obszarów.

Równie wysokie wartości, tj. między 13 a 15, wskaźnik ten osiągnął w gminach bezpośrednio do nich przylegających – Lutomiersk, Wodzierady, Dłutów, Brójce. Zaobserwowana tendencja koncentracji podmiotów prywatnych w pobliżu większych ośrodków miejskich nie jest wyjątkowa dla regionu łódzkiego. Wynika ona przede wszystkim z wysokiego przyrostu naturalnego, bardzo wysokiego odsetka osób w wieku produkcyjnym oraz dobrze rozwiniętych, z racji bezpośredniego położenia w otoczeniu dużego miasta, funkcji usługowych i mieszkaniowych (Bański, 2016; Kamińska, 2011; Kopacz-Wyrwał, 2017; Wójcik, 2004). W pobliżu granic Łodzi powstało wiele dużych firm, które zajmują się najczęściej działalnością handlową. Są to np. składy materiałów budowlanych, hurtownie odzieży, stacje paliwowe. Wśród zakładów produkcyjnych najczęściej powstają szwalnie, farbiarnie i inne z branży odzieżowej. Lokalizacji tych firm sprzyjają m.in. niższe ceny gruntów, rozwój funkcji mieszkaniowej, kwalifikacje zawodowe ludności. Wszystko to wpływa na ograniczenie funkcji rolniczej i zarazem sprzyja rozwojowi inicjatywy prywatnej, która stanowi swoiste uzupełnienie rozwijającego się tam zaplecza usługowo-przemysłowego.

Nieco inaczej natomiast sytuacja kształtuje się w gminach wiejskich zlokalizowanych na peryferiach regionu. W przypadku badanych gmin najsłabszy poziom rozwoju przedsiębiorczości charakteryzuje bowiem gminy Białaczów, Góra Św. Małgorzaty, Dąbrowice, Sławno, gdzie wskaźnik ten wahał się od 6 do 7 podmiotów prywatnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym. Tak mała, na tle pozostałych jednostek osadniczych, aktywność przedsiębiorcza w tych gminach jest wynikiem ich położenia na zapleczu ośrodków lokalnych, w których rozwijająca się działalność stanowi konkurencję dla sąsiednich obszarów wiejskich. Ponadto, w większości rozwijająca się tam działalność prywatna ma lokalny charakter (drobny handel, naprawy), dopełniający rozwijającą się tam działalność rolniczą. W sumie gminy o najsłabszym poziomie rozwoju przedsiębiorczości stanowiły blisko 30% ogólnej liczby gmin.

Rycina 4. Zależność wskaźnika przedsiębiorczości od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin wiejskich województwa łódzkiego (2018 r.)

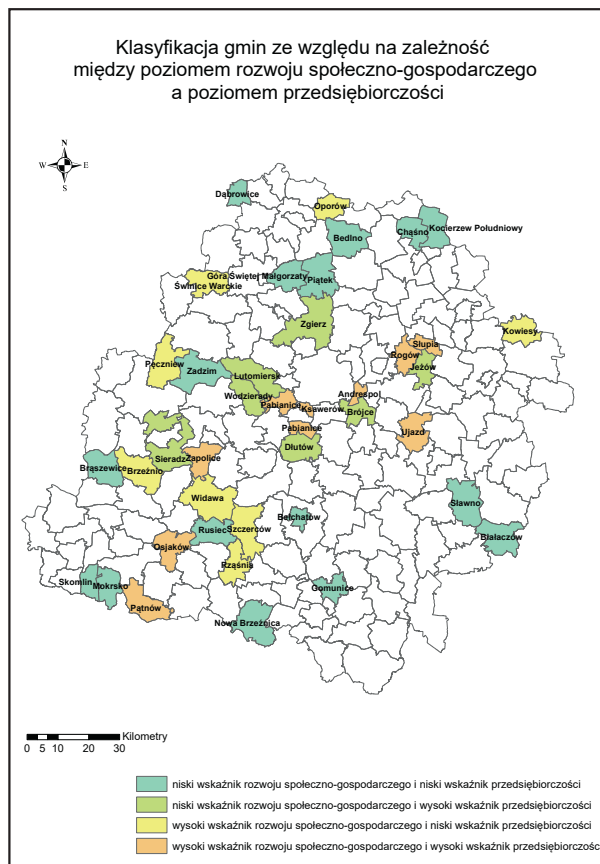
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Trzecią grupę o średnim poziomie rozwoju przedsiębiorczości stanowią gminy wiejskie położone między gminami o wysokim i niskim potencjale aktywności przedsiębiorczej. W sumie przypada na nie ponad 50% ogólnej liczby gmin. Są one wszystkie położone głównie w otoczeniu średniej wielkości ośrodków miejskich. Ich nieco większa aktywność przedsiębiorcza jest wynikiem, podobnie jak w przypadku gmin wiejskich położonych w sąsiedztwie Łodzi, podmiejskiego położenia, a co za tym idzie – zwiększonego zapotrzebowania na różnego rodzaju usługi, a także rozwijającego się rynku mieszkaniowego. Należy dodać, że tereny podmiejskie charakteryzują się na ogół stałym trendem wzrostu, wynikającym z pomyślnej realizacji różnorodnych przedsięwzięć społeczno-gospodarczych, co wpływa na ich nieco szybszy rozwój wielofunkcyjny, a tym samym – dynamizuje indywidualną aktywność przedsiębiorczą (Kopacz-Wyrwał, 2017).

Zależność między potencjałem społeczno-gospodarczym a poziomem przedsiębiorczości w wybranych gminach wiejskich – wyniki badań

Przeprowadzona analiza ujawniła słabą korelację między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego a aktywnością przedsiębiorczą w wybranych gminach wiejskich województwa łódzkiego. Współczynnik korelacji wyniósł 0,132, a równanie regresji przybrało postać $y = 0,0025x - 0,139$ (ryc. 4). Uzyskana wielkość współczynnika oznacza, że zależność taka zachodzi, ale jest bardzo słaba. Wyniki pozwalają zatem na wyciągnięcie wniosku, że wielokrotnie przytaczane w literaturze stwierdzenie, iż poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wprost proporcjonalnie determinuje tempo rozwoju przedsiębiorczości, nie zawsze musi się sprawdzać. W przypadku wybranych do badań gmin wiejskich z obszaru województwa łódzkiego bliższe prawdzie jest stwierdzenie, że istotną determinantą pozostaje odległość od stolicy województwa. Należy jednak zdawać sobie sprawę z faktu, że zarówno rozwój

Rycina 5. Klasyfikacja gmin ze względu na zależność między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego a poziomem przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL (GUS)

społeczno-gospodarczy, jak i zjawisko przedsiębiorczości uwarunkowane są wieloma różnymi czynnikami, które w niniejszej pracy nie zostały uwzględnione, a które mogłyby wpłynąć na uzyskany wynik. Odnosząc się do przeprowadzonych badań, należy podkreślić, że na badanym obszarze zależność ta jest słabo widoczna. Zarówno bowiem dla obszarów o niskim, jak i o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego charakterystyczne jest występowanie dużego i niskiego wskaźnika rozwoju przedsiębiorczości.

Biorąc pod uwagę wielkości wskaźników poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz przedsiębiorczości, wyróżniono 4 typy gmin o:

1. wysokim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i wysokim poziomem przedsiębiorczości,
2. wysokim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i niskim poziomem przedsiębiorczości,
3. niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i wysokim poziomem przedsiębiorczości,

4. niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i niskim poziomie rozwoju (ryc. 5).

Podstawą zaklasyfikowania gminy do niskiego bądź wysokiego poziomu zarówno w przypadku rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i przedsiębiorczości była wartość średnia uzyskana dla całego zbioru gmin.

Analiza ryciny 5 pozwala zauważyć, że najwięcej gmin (40%) cechuje zarówno niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i niski poziom przedsiębiorczości, ale w pozostałych typach liczba gmin wiejskich jest podobna i wynosi ok. 20%.

Rozmieszczenie przestrzenne poszczególnych typów gmin wiejskich nie wykazuje regularności. Charakterystyczne jest występowanie wysp, nieregularne, gdzie obok siebie występują gminy przyporządkowane do różnych typów. Pewną prawidłowość można jedynie zaobserwować w przypadku gmin wiejskich położonych w najbliższym sąsiedztwie stolicy województwa (Pabianice, Ksawerów, Andrespol), gdzie silny rozwój społeczno-gospodarczy przełożył się na rozwój przedsiębiorczości oraz tych położonych na peryferiach regionu, przy jego północnej granicy (Bedlno, Chąšno, Góra Św. Małgorzaty czy Kocierzew Południowy), gdzie z kolei widoczna jest tendencja odwrotna. Zaobserwowana prawidłowość dotyczy jednak gmin wiejskich o bardzo wyrazistych i specyficznych uwarunkowaniach i cechach. Gminy położone najbliżej głównego miasta, z uwagi na jego sąsiedztwo, zawsze rozwijają się szybciej od tych położonych dalej od głównego miasta. Strefa podmiejska jest bowiem naturalnym przedłużeniem miasta, zatem procesy zmian zachodzą tam najdynamiczniej, co ma związek m.in. z dużym potencjałem demograficznym (usługi dla miejscowej ludności) oraz bliskością miasta (usługi dla mieszkańców Łodzi) (Wójcik, 2004). Ponadto, jak już wspomniano, są to obszary, gdzie najszybciej postępuje zanik funkcji rolniczej na rzecz działalności pozarolniczych, co jest wymuszane rozwijającym się miastem. Z kolei obszary położone na peryferiach województwa, z dala od dużego miasta, zawsze rozwijają się wolniej. Możliwości pozarolniczej aktywizacji gospodarczej, z uwagi na ograniczony popyt i słabe zaplecze infrastrukturalne, są tam bardzo ograniczone. Wynika ta głównie ze wspomnianego już oddalenia od ośrodka generującego wzrost całej aglomeracji. Dlatego też gminy te nadal, mimo postawienia na przedsiębiorczość, zachowały w większości swój rolniczy charakter. W tego typu gminach potwierdza się zatem teza wysunięta przez J. Bańskiego (2008), że im dalej w kierunku peryferii, tym jest znacznie trudniej osiągnąć sukces gospodarczy niezwiązany z działalnością rolniczą.

W przypadku pozostałych dwóch typów gmin, na które przypada łącznie 37,5% ich ogólnej liczby, dominuje ich koncentracja w części środkowej regionu łódzkiego (głównie aglomeracja łódzka i bełchatowsko-piotrkowski obszar przemysłowy). Mała aktywność przedsiębiorcza, zwłaszcza w przypadku gmin takich jak Chąśnia, Widawa, Szczerców, mimo mocnego potencjału społeczno-gospodarczego jest jednak dowodem na konieczność uwzględniania w analizach również innych czynników. W ich przypadku niski wskaźnik przedsiębiorczości w dużej mierze jest bowiem wynikiem ich położenia w sąsiedztwie największej w regionie łódzkim inwestycji przemysłowej – kopalni węgla brunatnego, która zapewniając miejsca pracy lokalnej ludności, nie stwarza konieczności poszukiwania alternatywnych źródeł zatrudnienia.

Przeprowadzone badania potwierdziły zatem, że rozwój przedsiębiorczości jest procesem bardzo złożonym, w związku z czym nie można go sprowadzać tylko do jednej zmiennej, aczkolwiek założony związek został pozytywnie zweryfikowany.

Podsumowanie

Jak już wspomniano, uzyskane wyniki, choć obarczone dużą dozą subiektywizmu – choćby przez wzgląd na dobór zmiennych uwzględnionych w ocenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego – wymagają dalszej weryfikacji i uszczegółowienia. Ujawniły one jednak ciekawą prawidłowość, składającą do dalszych badań i refleksji, mianowicie pytanie o to, czy wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego na pewno sprzyja prywatnej inicjatywie w polskich warunkach. Wprawdzie analiza korelacji wykazała pozytywny związek między tymi cechami, jednak jego wartość jest mało znacząca statystycznie, co wskazuje na to, że poziom przedsiębiorczości należy wyjaśniać uwzględniając różne zmienne. Rozkład analizowanego zjawiska na obszarze badanych gmin wiejskich województwa łódzkiego można bowiem również wyjaśnić i rozpatrywać w kategoriach centrum–peryferie. Wiąże się to z procesami formowania regionu łódzkiego, gdzie szybki awans stolicy województwa Łodzi doprowadził do wykształcenia regionu węzłowego, którego centrum wyraźnie dominuje i rzutuje na sytuację społeczno-gospodarczą poszczególnych jednostek osadniczych. W rezultacie jednostki osadnicze położone najbliżej również rozwijają się najszybciej, zaś te położone peryferyjnie – najwolniej. Podjęta w artykule problematyka wydaje się jednak ciekawa i warta uwagi, tym bardziej, że przedsiębiorczość należy aktualnie do priorytetowych zagadnień – w sferze nie tylko naukowej, ale i publicystycznej. Ma to związek z rolą, którą przypisuje się jej w życiu społeczno-gospodarczym, w tym zwłaszcza w rozwoju obszarów wiejskich. Osobną kwestią, wartą dalszych badań, pozostaje również pytanie, na ile zaobserwowana prawidłowość jest domeną jedynie obszarów wiejskich, mających swoją specyfikę, a na ile może ona kształtować również tempo przedsiębiorczości w miejskich jednostkach osadniczych. Nie ulega jednak wątpliwości i należy się tu zgodzić z J. Bańskim (2008), że czynnikami sukcesu istotnie sprzyjającymi rozwojowi przedsiębiorczości są: nagromadzenie różnych zjawisk społecznych (tj. napływ migracyjny, aktywność mieszkańców, wysoki poziom wykształcenia) oraz ekonomicznych (napływ inwestycji, dobre wyposażenie w infrastrukturę, sąsiedztwo dużego rynku zbytu, rynku pracy). Ponadto, istotną rolę odgrywa również wyartykułowana przez K. Czapiewskiego (2010) korzystna dostępność czasowa do ośrodków miejskich. Poza wymienionymi warto także zauważyć, że polska przedsiębiorczość, obok chęci osiągnięcia sukcesu osobistego i finansowego, często jednak warunkowana jest także koniecznością podjęcia pracy na własny rachunek (Kulawiak, 2013). Po części tłumaczy to zaobserwowany w artykule związek między słabym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych gmin a wysokim poziomem przedsiębiorczości. Cechą charakterystyczną polskiego biznesu jest bowiem zakładanie własnej firmy, także pod wpływem konieczności utrzymania się wobec braku innej alternatywy. Motyw ten jest szczególnie widoczny na obszarach małych miast i terenach wiejskich, a dotyczy głównie osób bez wyższego wykształcenia. Uzyskane wyniki potwierdzają zatem, że rozwój przedsiębiorczości, podobnie jak samo zjawisko jest bardzo złożony i źródeł jego fenomenu należy upatrywać w różnych czynnikach.

Literatura

References

- Bański, J. (2016). Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza i wyzwania, *Studia KPZK PAN*, 274–284.
- Bański, J. (2015). Rola instytucji otoczenia biznesu w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej. *Więś i Rolnictwo*, 2(167), 139–149.

- Bański, J. (2008). *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*. Warszawa: IGIPZ PAN.
- Bański, J. (2003). Pozarolniczy rozwój gospodarczy na obszarach wiejskich w Polsce, *Przegląd Geograficzny*, 75(3), 385–401.
- Czapiewski, K. (2010). Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim. *Studia Obszarów Wiejskich*.
- Czarnecki, A., Heffner, K. (2003). Pozarolnicza działalność gospodarcza w strukturze funkcjonalnej wsi aglomeracji łódzkiej. *Więś i Rolnictwo*, 1, 86–99.
- Dinis, A. (2006). Rural entrepreneurship: an innovation and marketing perspective. In: T.N. Vaz, E. Morgan, P. Nijkamp (ed.), *The new European rurality: strategies for small firms*. Farnham: Ashgate, 157–178.
- Duczkowska-Małysz, K. (1994). *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich*. Warszawa: SGGW.
- Kamińska, W. (2004). Przedsiębiorczość osób fizycznych na obszarach wiejskich w 2003 roku. *Studia Obszarów Wiejskich*, 5, 23–35.
- Kamińska, W. (2011). *Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w Polsce. Przykład województwa świętokrzyskiego*. Kielce: Instytut Geografii UJK.
- Kiniorska, I., Wrońska-Kiczor, J. (2016). Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju terenów wiejskich województwa świętokrzyskiego. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 12, 36–51.
- Kłodziński, M. (2014). Przedsiębiorczość pozarolnicza na wsi w procesie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 1, 97–112.
- Kłodziński, M. (1998). Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 1, 328–345.
- Kopacz-Wyrwał, I. (2017). Potencjał społeczno-demograficzny a poziom przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Polski. *Studia Obszarów Wiejskich*, 47, 23–39.
- Kopacz-Wyrwał, I. (2015). Przedsiębiorczość a poziom życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 11, 82–97.
- Koter, M., Liszewski, S., Suliborski, A., Wieczorek, I. (2002). *Łódź i województwo. Podręcznik wiedzy o regionie dla gimnazjum*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Kulawiak, A. (2013). Społeczne uwarunkowania rozwoju sektora usług w małych miastach. *Przykład Uniejowa, Folia Geographica, Socio-Oeconomica, Acta Universitatis Lodziensis*, 15, 115–126.
- Labrianidis, L. (2006). Fostering entrepreneurship as a means to overcome barriers to development of rural peripheral areas in Europe. *European Planning Studies*, 14(1), 3–8.
- Palka-Łebek, E. (2017). Badanie roli agroturystyki w rewitalizacji obszarów wiejskich – studium przypadku Polski południowo-wschodniej. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja*, 2(20), 141–149.
- Pato, L. (2020). Entrepreneurship and innovation towards rural development evidence from a peripheral area in Portugal. *European Countryside*, 12(2), 209–220.
- Pato, L., Teixeira, A.A.C. (2018). Rural entrepreneurship: the tale of a rare event. *Journal of Place Management and Development*, 11(1), 46–59.
- Pato, L., Teixeira, A.A.C. (2016). Twenty years of rural entrepreneurship: a bibliometric survey. *Sociologia Ruralis*, 56(1), 3–28.
- Rudnicki, R., Biczkowski, M. (2004). Zróżnicowanie przestrzenne i uwarunkowania pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych w województwie kujawsko-pomorskim. *Studia Obszarów Wiejskich*, 5, 93–103.
- Runge, J. (2007). *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Strano, A., Hudson, T., Redman, M., Hegarty, M., O'Hara, E., Buffet, C., Gardner, S. (2012). *EU Rural Review Rural Entrepreneurship*, European Union.
- Suliborski, A., Tomczyk, J. (2016). Fundusze europejskie (EFRR, EFS, FS) a nierówności rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich województwa łódzkiego. *Obszary wiejskie. Wiejska przestrzeń i ludność, aktywność społeczna i przedsiębiorczość. Studia KPZK PAN, CLXVII*, 384–397.

Śleszyński, P. (2003). Rozkład przestrzenny działalności gospodarczej w aglomeracji warszawskiej. *Przegląd Geograficzny*, 75(3), 403–432.

Wójcik, M. (2004). Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w wybranych gminach wiejskich aglomeracji łódzkiej. *Studia Obszarów Wiejskich*, 5, Warszawa, 123–137.

Anita Kulawiak, dr nauk o Ziemi, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej, adiunkt w Katedrze Geografii Regionalnej i Społecznej UŁ. Zainteresowania badawcze autorki koncentrują się na zagadnieniach związanych z szeroko rozumianą kwestią miejską oraz problemach społecznych i gospodarczych miast i wsi w ujęciu zarówno teoretycznym, jak i empirycznym. W dotychczasowym dorobku badawczym autorki znalazły się prace dotyczące m.in. przedsiębiorczości na obszarach miejskich i wiejskich, wpływu polityki regionalnej UE na rozwój społeczno-gospodarczy oraz uwarunkowań determinujących jakość i warunki życia ludności.

Anita Kulawiak, PhD in Geography, University of Lodz, Faculty of Geographical Sciences, Department of Regional and Social Geography, assistant professor in the Department of Regional and Social Geography at the University of Lodz. The author's research interests focus on issues related to the broadly understood urban issue and social and economic problems of cities and villages in both theoretical and empirical terms. The author's research achievements to date include works on the m.in entrepreneurship in urban and rural areas, the impact of EU regional policy on socio-economic development and determinants determining the quality and living conditions of the population.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-0330>

Adres/Address:

Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
ul. Kopcińskiego 31
90-142 Łódź, Poland
e-mail: anita.kulawiak@geo.uni.lodz.pl